

SU EHTİYATLARINDAN DAYANIQLI İSTİFADƏ VƏ ONLARIN MÜHAFİZƏ EDİLMƏSİ YOLLARI

Əliyev B.H.¹, Ağbabalı A.S.², Fətdayev H.F.³

^{1,3}Milli Aerokosmik Agentliyi Ekologiya İnstitutu,

²Bakı Dövlət Universiteti

teb.dag.pro@mail.ru

Respublikanın şirin su ehtiyatlarının uzun müddətli istismarı bu ehtiyatlardan istifadəyə kompleks yanaşmanı və şirin su ehtiyatlarını təşkil edən və onun keyfiyyətini müəyyən edən amillər arasında qarşılıqlı asılılığın tədqiqini tələb edir. Dünyada az sayda region var ki, şirin su təchizatının potensial mənbələrinin itirilməsi, suyun keyfiyyətinin pisləşməsi, yerüstü və yeraltı mənbələrin çirklənməsi nəticəsində zərər görməsin. Çayların və göllərin suyun keyfiyyətinə təsir edən əsas problemlər şəraitdən asılı olaraq müxtəlif dərəcədə məişət tullantı sularının lazımı səviyyədə təmizlənməməsi, sənaye çirkab sularının axıdılmasına nəzarətin zəif aparılması, su hövzələrinin itirilməsi və məhv edilməsi nəticəsində yaranır. Sənaye müəssisələrinin qeyri-dayanıqlı yerləşdirilməsi, meşələrin qırılması, nəzarətsiz əkinçilik sistemi və dayanıqsız əkinçilik təcrübələri də bu problemlərin arasında "mühüm" yer tutur.

Su ehtiyatlarının və su ekosistemlərinin inkişafı, idarə edilməsi və onların təmizlənməsi arasında əlaqə haqqında ciddi anlaşılmazlıq mövcuddur. Ona görə də yeni su ehtiyatlarının bərpası, təmizlənməsi, inkişafı və sonradan bahalı tədbirlərin qarşısını almaq üçün qabaqlayıcı tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibdir.

Bunun üçün birinci növbədə bütün dövlət qurumları öz imkanlarından və mövcud resurslarından asılı olaraq, ikitərəfli və ya çoxtərəfli əməkdaşlıq yolu ilə, o cümlədən regionda yerləşən dövlətlərlə və onların müvafiq təşkilatları ilə aşağıdakı məsələləri təxirə salmadan həll etməlidirlər:

a) davamlı istifadə üçün inkişaf etdirilə bilən səth və yeraltı su ehtiyatlarını və digər əsas sudan asılı resursları müəyyən etmək, eyni zamanda bu resursları davamlı şəkildə qorumaq, saxlamaq və idarə etmək üçün proqramlara başlamaq;

b) bütün potensial su təchizatı mənbələrini müəyyən etmək və onların mühafizəsi və səmərəli istifadəsi üçün layihələr hazırlamaq;

c) mənbədə çirklənmənin azaldılması strategiyalarını ətraf mühitin qiymətləndirilməsi kimi praktiki standartların tətbiqi ilə müvafiq şəkildə birləşdirərək, onların sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsinə uyğunlaşdırılmasına dair nəzarət proqramlarına başlamaq;

d) Qlobal Su Keyfiyyətinin Monitorinqi Proqramı (GEMS-WATER), Daxili Su Ehtiyatlarının Ekoloji Təhlükəsiz İdarə edilməsi üzrə UNEP Proqramı

(EMINWA) kimi beynəlxalq suyun keyfiyyətinin monitorinqi və idarə olunması proqramlarının həyata keçirilməsində mümkün qədər yaxından iştirak etmək;

Bunlardan başqa, regiondakı bütün dövlət qurumları öz imkanlarından və mövcud resurslarından asılı olaraq, iktirafli və ya çoxtərəfli əməkdaşlıq yolu ilə, o cümlədən regionda yerləşən dövlətlərlə və onların müvafiq təşkilatları ilə aşağıdakı fəaliyyətləri həyata keçirə bilərlər:

a) su ehtiyatlarının qorunub saxlanması və mühafizəsi istiqamətində:

1) cəmiyyətin bütün sektorlarından potensial su təchizatı mənbələrini müəyyən etmək və qorumaq üçün texniki və institusional potensialın yaradılması və gücləndirilməsi;

2) potensial su təchizatı mənbələrinin müəyyən edilməsi və milli su ehtiyatlarının hazırlanması;

3) su ehtiyatlarının mühafizəsi üzrə milli planların müasir tələblər çərçivəsində işlənilib hazırlanması;

4) mövcud və potensial istifadə oluna bilən su hövzələrinə xaosit və destruktiv müdaxilənin qarşısını almaq üçün inzibati və qanunvericilik tədbirlərinin gücləndirilməsi;

b) suyun çirklənməsinə qarşı mübarizə tədbirləri istiqamətində:

1) Müvafiq hallarda bütün növ çirkləndirici mənbələrə, o cümlədən ərazidə və səhərdən kənarda sanitariya mühafizə prinsipinin tətbiq edilməsi;

2) ənənəvi yerli təcrübələri nəzərə almaqla məişət və sənaye çirkəb sularının təmizlənməsi qurğularının tikintisinin, habelə innovativ texnologiyaların işlənilib hazırlanmasının təşviq edilməsi;

3) çirkəb suların və onların axıdıldığı suların kənarlaşdırılması üçün yeni standartların müəyyən edilməsi;

4) suyun keyfiyyətinə və su ekosistemlərinə ziyan gətirə biləcək bütün əsas su idarəetmə layihələrinin məcburi ekoloji ekspertizası, eyni zamanda belə zərərli aradan qaldırılması və yeni sənaye qurğularına, bərk tullantıların utillizasiyasına və infrastrukturun inkişafı layihələrinə nəzarəti gücləndirmək üçün müvafiq tədbirlərin hazırlanması;

5) risklərin qiymətləndirilməsi, onların idarə edilməsi əsasında bu sahədə qərarların qəbul edilməsi və qəbul edilmiş qərarların icrasının təmin edilməsi;

7) kənd təsərrüfatı praktikasında gübrələrin və digər aqrokimyəvi maddələrin (pestisidlərin, herbisidlərin) məhdud, rəşional və sistemli istifadəsi yolu ilə çirklənmənin yayılmasının qarşısını almaq üçün ekoloji cəhətdən ən təmiz və nisbətən ucuz üsulların müəyyən edilməsi və tətbiqi;

c) yeraltı suların mühafizəsi:

1) yeraltı suların deqradasiyasına səbəb olmayan kənd təsərrüfatı təcrübələrinin inkişafı;

2) qrunut suların çıxarıldığı sahələrdə torpağa nüfuz edən zəhərli

maddələrə nəzarət etməklə və su mühafizə sanitariya zonalarının yaradılması yolu ilə sulu təbəqələrin çirklənməsinin qarşısını alınması;

3) ən uyğun və ən müasir mövcud texnologiyadan istifadə etməklə əsaslı hidrogeoloji məlumat və ekoloji ekspertizə əsasında poliqlonların layihələndirilməsi və istismarı;

4) Zəhərli və təhlükəli materialların utillizasiyası nəticəsində mənfəəti təsir göstərə bilən səth və qrunut sularının keyfiyyətinin lazımi hallarda operativ monitorinqi;

e) su ekosistemlərinin mühafizəsi:

1) su mühitinin və ekosistemlərin bərpası məqsədilə çirklənmiş və pozulmuş su obyektlərinin reabilitasiyası;

2) kənd təsərrüfatı məhsuldarlığı və biomüxtəliflik üçün vacib olan yeraltı su ehtiyatlarının mühafizəsi və istifadəsi üzrə ekvivalent tədbirlər nəzərə alınmaqla, kənd təsərrüfatı torpaqları və digər istifadəçilər üçün bərpə proqramları;

3) bataqlıqların sosial-iqtisadi mühafizəsi (bir çox növlər üçün onların yaşayış yeri kimi ekoloji əhəmiyyətinə görə);

4) daxili sularla bəhəşçiliğin davamlı inkişafını təmin etmək məqsədilə suyun keyfiyyətinə nəzarət və monitorinq;

h) ilk növbədə aşağıdakı məqsədlərə görə su ehtiyatlarının keyfiyyətini qorumaq üçün tələb oluna bilən milli hüquqi sənədlərin hazırlanması:

1) milli və transsərhəd suların çirklənməsinin və onun nəticələrinin monitorinqi və nəzarəti;

2) çirkləndiricilərin atmosfer vasitəsilə uzun məsafələrə daşınmasına nəzarət;

3) milli və/və ya transsərhəd su obyektlərinə təsadüfi və/və ya özbaşına atqılara nəzarət;

4) ətraf mühitin yoxlanılması.

b) Elmi-texniki vasitələr

Bu məqsədlə region dövlətlərinin hər bir su hövzəsinə və ya ölkəyə xas olan texniki problemlərin həlli yollarını hazırlamaq üçün birgə tədqiqat layihələri həyata keçirməlidir. Həmin dövlətlər vaxt itirmədən regional su tədqiqat institutları tərəfindən şəbəkələşdirilmiş və dəstəklənən milli və tədqiqat mərkəzlərini gücləndirmək və inkişaf etdirmək barədə düşünməlidirlər. Beynəlxalq tədqiqat institutları tərəfindən su məsələləri üzrə sahə tədqiqatlarına dair əməkdaşlıq fəal şəkildə təşviq edilməlidir. Monitorinq məlumatlarını emal etmək, təhlil etmək və şərh etmək və idarəetmə strategiyalarını hazırlamaq üçün Coğrafi İnformasiya Sistemi (CIS) və Dünya Resursları Verilənlər Bazası (GRID) üçün əlverişli proqram məhsulları və əməliyyat metodları hazırlanmalıdır.

Mütəxəssislərin hazırlanması dayışan tələblərə cavab verməli və onlar yaranan problemləri həll etmək üçün yeni metodlardan istifadə etməyi

bacarmalıdır.

Xüsusilə şəhər yerlərində su ehtiyatlarının mühafizəsi, təmizlənməsi və istifadəsinin idarə edilməsində yerli özünüidarəetmə orqanlarının kadr potensialının gücləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi, mövcud təhsil müəssisələri daxilində suyun keyfiyyəti üzrə regional texniki və mühəndislik kurslarının təşkilinə dair yanaşmalar müvafiq və müasir tələblər çərçivəsində təşkil edilməlidir. Əvvəlki sərmayələr nəticəsində yaranan resurslara (texniki, maddi-mənəvi, həmçinin insan resursları) daha çox ziyan vurmamaq üçün təcili tədbirlər görülməlidir.